

Толонов Э.Н.

ТУРИЗМДИН АЗЫРКЫ АБАЛЫ ЖАНА АНЫ ӨНҮКТҮРҮҮ

Толонов Э.Н.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ТУРИЗМА И ЕГО РАЗВИТИЕ

E.N. Tolonov

THE CURRENT STATE OF TOURISM AND ITS DEVELOPMENT

УДК:33.5/18

Илимий макалада туризмдин азыркы абалы жана аны өнүктүрүү маселелери терең изилденип, көйгөйлөрдү чечүүнүн жолдору сунушталган.

Негизги сөздөр: туризм тармагы, туристтик потенциал, эл аралык туризм, туристтик инфраструктура, өнүктүрүү.

В этой статье рассматриваются вопросы современного состояния туризма и изучаются проблемы его развития.

Ключевые слова: туристическая отрасль, туристический потенциал, международный туризм, туристическая инфраструктура, развитие туристической отрасли.

This article discusses the current state of tourism and study the problems of its development.

Key words: the tourism industry, tourism potential, international tourism, tourism infrastructure, development of tourism industry.

Туризм тармагы дүйнөлүк экономикадагы тез өнүккөн сегменттердин бири болуп эсептелип, өзү жогорку деңгээлдеги алектенүүнү, социалдык бейкутчулукту жана жашоонун жогорку деңгээлин камсыз кылган татаал, кирешелүү, тармактар аралык комплексти түзөт. Салыштырмалуу кыска мөөнөттүн ичинде эл аралык туризм Бүткүл дүйнөлүк туристтик уюмдун маалыматы боюнча дүйнөлүк экономикада экинчи орунду ээлеп, туризм бардык дүйнөлүк экономиканын 10%дайын түзүп, орто жылдык өсүү темпи 4-5%га жетет.

Азыркы убакта 808 миллиондон ашкан туристтердин келгендиги катталган, туристтик кызматтардын экспорту (эл аралык туризмден түшкөн кирешелер) 1 триллион АКШ долларына жетет.

Кыргызстан маанилүү туристтик-рекреациондук дараметти ээлейт жана туризмди, өзгөчө эл аралык туризмди өнүктүрүү үчүн чоң мүмкүнчүлүктөрү бар деп айтууга болот. Чет өлкөлүк эксперттер биздин республиканы төмөнкүчө мүнөздөшөт: «... мындай укмуштуу жаратылыш жана маданий өзгөчөлүктөрдү айкалыштырган Кыргызстандай өлкө жер жүзүндө аз. Тоолуу райондордо дүйнөдөгү эң бир кооз көрүнүшүн көрө аларыңар талашсыз».

Республиканын аймагында 14 курорттук-рекреациондук зона, 10 тоолуу туристтик жана альпинисттик зоналар бар. Кыргыз Республикасында дүйнө жүзүндөгү жалгыз Арсланбап реликтик жаңгак мөмөлүү токойлору, эки минден ашуун тоо көлдөрү, Ыссык-Көл көлү, эң сонун пляждары, минералдык булактары менен кристалдуу таза дары суулары бар, ылайлуу жана термоминералдык дарылануу өзүнүн сейрек кездешүүчү тоолуу жана деңиздүү климаттын

айкалышкандыктан дүйнөлүк масштабдагы курорттук-дарылоочу зона болуп эсептелет. Совет доорунда Ыссык-Көл бүткүл союздук туристтик эс алуу борбору катары жылына 1,7 млн. киши эс алган дарылануучу жай болгондугун белгилей өтүш керек.

Тилеке каршы, бүгүн Кыргыз Республикасынын туристтик потенциал толук иштетилбейт. Акыркы жылдары эл аралык туризмден түшкөн жылдык кирешелер 70-75 млн. АКШ долларын гана түзүп калды. Салыштыруу үчүн, 2012-жылы мындай орто өнүгүүдөгү мамлекеттердин экономикадагы туризмдин үлүшү өзүнүн көлөмү боюнча биринчи орунду алгандар: Испанияда - 41,7%, Грецияда - 40,4%, Австрияда - 32%, абдан өнүккөн өлкөлөрдө экинчи жана үчүнчү орундарды алгандар: Португалияда - 22%, Швейцарияда -10%, Италияда - 9,8%, Данияда - 8,7%, Францияда - 8,5%. Кыргызстанда 2005-жылы республиканын ИДПсында туризмдин үлүшү 3,5%ды гана түзгөн.

Кыргыз Республикасы эл аралык туризмди өнүктүрүүдөн эле эң жупуну баалоо менен алганда жылына 2 млн. чет өлкөлүк туристтерди кабыл алып жылына 400-500 млн. доллар алып турмак.

Туризмдин Кыргызстандагы экономиканын экспорттук тармагындагы артыкчылыктуу болушуна тоскоол болгон негизги маселелердин бири - бул мыйзам чыгаруучу базанын жетиле электиги. Туризм өнөр жайы мыйзамдык укуктун ар кандай: эл аралык, унаалык, бажылык, жер, салык, лицензия, жаратылышты коргоо бөлүмдөрү аркылуу жөнгө салынган көп тармактуу комплекс болуп эсептелет. Ошондуктан, бүгүнкү күндүн талаптарына жооп бербей калган Кыргыз Республикасынын «Туризм жөнүндө» профилдик Мыйзамы менен катар ички жана тышкы туризмди, бул тармактагы ишкердүүлүктү өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө багытталган бир катар мыйзамдарды жана мыйзамдык актыларды кабыл алуу зарылчылыгы бышып жетилди.

Туристтик инфраструктуранын өнүкпөй калышынан Кыргызстандын туризм тармагын өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүгү жок болуп жатат. Кыргызстандын негизги эл аралык туристтик рыноктордон алыс жана башка аймактык рыноктордун жеткиликтүүлүгү чектелүү болгондуктан туризм секторуна тике инвестицияларды келтирүү боюнча иш аракеттерге олуттуу тоскоолдуктар түзүлүүдө.

Ыссык-Көл өрөөнүнүн климаттык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу туристтик мезгил 60-70 күнгө чейин аба-ырайынын шартына байланыштуу узарат. Албетте, чет өлкөлүк тике инвестициялар туристтик объектилердин курулушуна тартылышы керек. Алар

жыл бою иштетилгенге жана бальнеологиялык тейлөөнү, жабык бассейндерди жана ысык суу берүүнү камтыган толук комплекстүү кызматтары менен иштеп жаткан курорттук-рекреациондук мекемелерди реконструкциялоого жана жаңыртууга эсептелген.

Туризмдин ыкчам өнүгүүсүнө туристтик визаларды алуу маселелери чоң таасирин тийгизет. Алыскы чет өлкөлөрдөн келген туристтер үчүн, жок дегенде туристтик мезгил убактысына, визасыз мөөнөттү киргизүү маселеси бышып жетилди. Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн 2003-жылдын 15-апрелинин № 213 буйругуна ылайык чет өлкөлүк жарандар чет өлкөлүк элчиликтерден өздөрүнүн кайрылууларынын негизинде кирүү визаларын ала алышат, бирок ошого карабастан туристтердин агымын көбөйтүү маселеси орчундуу бойдон калууда. Мындан тышкары, биздин дипломатиялык жана консулдук мекемелерибиз бардык эле өлкөлөрдө бар эмес, мисалы, испан туристи Кыргызстандын визасын алуу үчүн Брюсселге барбайт да. Ошондой эле Украина Евросоюздун жарандары үчүн визалык мөөнөттү алып салып, ал жакка чет өлкөлүк туристтердин агымын бир нече эсеге көбөйтүүгө жетишкендиги биз үчүн жакшы мисал болуп берет.

Туризмди өнүктүрүүдө негизги басым биздин башкы туристтик-рекреациялык ресурс болгон – Ыссык-Көлгө жасалат, бирок Кыргызстандын аймагында мындан тышкары 14 курорттук-рекреациялык зона, дүйнөдөгү эң бийик Жеңиш чокусу (7439м.), Ленин чокусу (7134м.), Хан-Тенгри (6995м.) жайгашкан алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдөн келген туристтер арасында чоң суроо-талапка ээ болгон 10 тоолуу туристтик жана альпинисттик зоналар жайгашкан.

Туризм тармагын өнүктүрүүнүн жакынкы жылдардагы башкы максаты – кыргыз жана чет өлкөлүк жарандардын туристтик кызматтарга керектөөсүн канааттандыруучу, ошондой эле Кыргыз Республикасындагы туризмди туруктуу өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүп берүүчү, атаандаштыкка кудуреттүү, заманбап туристтик комплексти куруу болуп эсептелет. Негизги максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкү маселелерди чечүү керек:

- ички жана тышкы туризмди өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү;

- туристтик тейлөөнүн сапатын жогорулатуу.

Туризм белгилүү бир деңгээлде импорт алмаштыруучу жана экспорт багытындагы экономиканын сектору экенин эске алып, аны өнүктүрүү үчүн төмөнкү маселелерди чечүү керек:

- ички жана чет өлкөлүк инвестицияларды келтирүү үчүн, биринчи кезекте, туристтик класстагы (2-3 «жылдыздуу») мейманкана тармактарын, анын ичинде кичи мейманканаларды өнүктүрүү;

- туруктуу өнүгүүнүн негизинде заманбап туристтик-рекреациялык зоналарын түзүү;

- негизги туристтик борборлорго келүүчү автожолдорду жана чоң жолго кошулуучу жол тармактарын жаныдан куруу жана реконструкциялоо;

- улуттук мейманканалык чынжырчаны, анын ичинде тарыхый-маданий мурас болгон эстеликтердин базасында түзүү;

- эл аралык стандартка шайкеш тейлөө стандарттарын жакшыртуу;

- миграциялык коркунуч туудурбаган өлкөлөрдөн келген туристтерге карата визалык стратегияны жакшыртуу.

Ички жана эл аралык рыноктогу туризм секторун алга жылдыруучу заманбап стратегиясын түзүү үчүн төмөнкү иш аракеттерди жүргүзүү керек:

- кыргызстандын жана чет өлкөлөрдүн маалымат каражаттарында кең масштабдуу көрнөк жарнак-маалымат кампаниясын жүргүзүү;

- туризм тармагында, туристтик мүмкүнчүлүктөрдү көрсөтүү максатында туристтерди жиберген негизги өлкөлөрдө көргөзмө-жарманкелик иш аракеттерди өнүктүрүү;

- туристтик агымдар чордонунда чет өлкөлүк жана кыргыз туристтери үчүн маалыматтык борборлор тармагын уюштуруу;

- туризм секторундагы кожоюндук кылуучу бизнес субъектилерине жагымдуу инвестициялык шарттарды жана инвесторлор үчүн аныкталган жеңилдиктерди жана преференцияларды Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин «Эркин экономикалык зоналар жөнүндө» Мыйзамына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү аркылуу ишке ашыруу.

Туризмди натыйжалуу өнүктүрүү маселелерин чечүү ички туризмди өнүктүрүүгө, Кыргыз Республикасына чет өлкөлүк туристтердин келишин бир топ көбөйтүүгө жана өлкөнүн экономикасына валюталык кирешелерди алып келет, ошондой эле бир жагынан ар кандай деңгээлдеги бюджетке салык төлөмдөрүнүн келишинин өсүшүн камсыз кылып, экинчи жагынан - туризмдеги маанилүү мультипликативдик натыйжаны эске алып, экономиканын окшош тармактарын өнүктүрүүнү колдойт жана калктын ишаракет жүргүзүүсүн жогорулатат.

Туризм жана саякат боюнча Дүйнөлүк кеңешинин (WTTC) маалыматы боюнча эл аралык туризм дүйнөнүн ИДПсын 10,6%га чейин кубаттайт. Стратегиянын бардык программаларын жана чараларын ишке ашыруунун натыйжасында Кыргыз Республикасынын ИДПсында туризмдин үлүшү 2017-жылга 10-12% жетет. Туристтик кызматтарды экспорттоо (чет өлкөлүк туризмден түшкөн киреше) биздин баабыз боюнча 200-250 млн. АКШ долларына жетиши мүмкүн. Чет өлкөлүк туристтердин келүү саны 2 млн. кишиден ашык болот.

Литература:

1. Атышов К.А., Турдумамбетов Б.У. Экотуризм: Учебное пособие. Бишкек, 2005.
2. Бобушев Т.С. Основы горного туризма: Учебное пособие. - Бишкек, 2008.
3. Жоодонбеков, Шоокум журналы; Кыргыз туризми: Ойлор жана Сунуштар, №9 (26), - Бишкек, 2008.

Рецензент: д.э.н., профессор Зулпукаров А.З.